

ARAP DİLİNDE EDATLARIN YAPI VE FONKSİYONLARI*

Muhammed HÂN

Çeviren: Abdullah HACİBEKİROĞLU**

Özet: Bu makale edatların dil geleneğindeki kaynaklarını ve önceki bilginlerin onları inceleme yöntemlerini, bununla birlikte kendilerinden sonra gelen sözlüklerde hareke değişikliği oluşturup oluşturmama biçiminde ortaya çıkan dilbilgisel (nahvi) etkilerini, çoğu zaman üslup göstergesi olarak kabul edilen anlamsal işlevlerini açıklayan çifte yapılarını ve görevlerini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anlam, Bağlam, Edat, Karine.

Grammatical Tools Structure and Function

Abstract: This article deals with the historical resources of the prepositions and how they were handled by the previous scholars. It also focuses on the prepositions' grammatical functions such as vowelization of or unvowelization of words which come after the prepositions. This article also handles the patterns and double functions of the prepositions which express the semantic function mostly regarded as an indication of style.

Keywords: Meaning, Context, Preposition, Participle, Clue.

* Bu çeviri Muhammed Haydar Üniversitesi Edebiyat-İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Muhammed Hân'ın *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsaniyye ve'l-İctima'iyye* dergisinde (yıl: 2009, sayı: 4) "el-Edevâtu'n-Nahviyye Binyetuhâ ve Vazîfetuhâ" ismiyle yayımlanan makalesinin Türkçe'ye aktarımıdır. Yazarın dipnot verme tekniği olduğu gibi korunmuştur. Metin içinde geçen parantez içi bilgiler çevirene aittir. Dipnotlardaki çevirene ait bilgiler ise (Çeviren) notuyla verilmiştir. Makaledeki bazı âlimlerin miladî vefat tarihleri tarafımızdan eklenmiş ve makalenin Fransızca özeti de İngilizce'ye çevrilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi.

Edat, sözlükte âlet ve araç anlamına gelir. İstilahî olarak ise cümlenin öğeleri arasında bağlantı kuran kelimedir. Harfi ta'rif (ال) ve gelecek bildiren س harfi örneklerindeki gibi edatların anlamı kendisinin dışındaki kelime ya da kelimelerle birlikte oluşur. Edat, Arap gramerinde kelimenin isim, fiil ve harf şeklindeki üçlü taksimi kapsamında harf kavramıyla karşılanmıştır. Sîbeveyh (ö. 177/793): “Kelime; isim, fiil ve harftir, harf de isim ve fiilde olmayan bir anlam için gelir”¹ demektedir. Biz bu makalemizde şu tarife göre edat terimini kullanacağız: “Edat, cümlenin çağrıştırdığı anlamı güçlendirme, sözün aktardığı duruma uygun düşmesi, ifadenin eksiksiz olması ve üslubun yapılandırılması amacıyla isim, fiil ve cümleler arasında bağlantı kurmak için konuşmacı tarafından kullanılan kelimedir. Bundan dolayı edat, anlamını bağlam (siyak) içerisinde kazanır.”² Nahivcilere göre edatlar, harf türleri ile isim ve fiillerden kendilerine benzeyenleri kapsar. Edat, konuşan kişinin konuşma zamanındaki durumun gerekliliklerine ve ifadenin koşullarına göre farklı anlamlar oluşturmak için başvurduğu araçtır. Edatlar kimi zaman kendisinden sonra gelen kelimenin sonunda bir hareke değişikliğini ya da sükûnu gerekli kılabilir. Bu yönüyle edatlar kelimeleri oluşturan ve hurûfu'l-mebânî olarak isimlendirilen alfabe harflerinin aksine kendisinden sonra gelen sözcükleri etkilerler yani o sözcükler üzerinde amil olurlar.³

Kelimenin yapısı (بِنْيَة) harflerin oluşturduğu şeklidir. Çoğulu بِنْيَة dir. Hakikatte bazı edatlar terkibe göre herhangi bir anlam ifade edebilir.⁴

رَغِبْتُ فِي السَّفَرِ	Yolculuğa çıkmak istedim.
رَغِبْتُ عَنِ السَّفَرِ	Yolculuğa çıkmak istemedim.
حَكَمْتُ فِي الْقَضِيَّةِ	Davada hükmettim.
حَكَمْتُ لَهُ	Onun lehinde hükmettim.

1 Sîbeveyh, *el-Kitâb*, tahk.: ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru’r-Rufâ’î, Kahire, c. 1, s. 12.

2 Sabrî el-Mütevellî, *fi ‘İlmi’n-Nahvi’l-‘Arabî Ru’ye Cedîde ve ‘Arz Nakdî*, Dâru Garîb, Kahire 2001, s. 232.

3 Muhammed Semîr Necîb el-Lubedî, *Mu’cemu’l-Mustalahâtî’n-Nahviyye ve’s-Sarfîyye*, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut, Dâru’s-Sekâfe, Cezayir, s. 10.

4 رَغِبْتُ fiili fi harf-i ceri ile kullanıldığında “bir şeye arzu ve istek ile yönelmek”, عَنِ harf-i ceri ile kullanıldığında ise tam tersine “bir şeyden kaçınmak, uzak durmak” anlamına gelmektedir. Edatın türü bu fiille kastedilen anlamı belirtmektedir. Aynı durum حَكَمْتُ fiilinin farklı harf-i cerlerle kullanımı için de söz konusudur. (Çeviren)

حَكْمْتُ عَلَيْهِ

Onun aleyhinde hükmettim.

Edatları son olarak ifade edilen bu yönüyle ele almamız daha faydalı olacaktır. Çünkü bazı edatların bağlam içerisinde bir anlamı vardır ancak tek başlarına bir anlamları yoktur.

1. Klasik Kaynaklarda Edatlar

Edatlar ya da anlam harfleri bazı klasik kitaplarda geçtiği gibi dilbilgisel görevler ve semantik anlamlar üstlenirler. Edatlar harfleri ve - kendileri haricinde fonksiyon ve delalet bakımından - benzerlerini kapsar.

Edat çalışmaları nahiv eserlerinde 'ulûmu'l-Kur'ân ve i'râbu'l-Kur'ân kitaplarında ele alınmışlardır. Bu çalışmaları üç kategoride tasnif etmek mümkündür:

1. Edatları özel bir bab içerisinde ele alan çalışmalar: Sîbeveyh (*el-Kitâb* isimli eserinde) 'kelime türleri' ismini verdiği özel babla edatları ayrı bir başlıkta ele almıştır.⁵ Bazı dilciler de edatları nahiv, sarf, ses, biçim ve anlam yönüyle farklı konular içerisinde incelemişlerdir. el-Ferrâ (ö.207/822) ve el-Ahfeş'in (ö.215/830) *Me'ânî'l-Kur'ân*'ı, el-Müberred'in (ö.285/898) *el-Muktedab*'ı, ez-Zeccâc'ın (ö.311/923) *İ'râbu'l-Kur'ân*'ı, İbnu's-Serrâc'ın (ö.316/928) *el-Uşûl fi'n-Nahv*'i, ez-Zeccâc'ın (ö.337/948) *el-Cümel*'i, en hassas ve en ayrıntılı çalışmasıyla ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1143) *el-Mufasssal*'ı, İbn Hişâm el-Ensârî'nin (ö.761/1360) *Muğni'l-Lebîb*'i ve es-Suyûtî'nin (ö.911/1505) *el-İtkân*'ı bu birinci tasnifte kategorize edilebilir.
2. Sadece edatları/anlam harflerini ele alan çalışmalar: En önemlileri şu şekildedir: Ebu Kasım ez-Zeccâcî (ö.337/948) *Hurûfu'l-Me'ânî*, er-Rummânî (ö.384/994), *Me'ânî'l-Hurûf*, el-Herevî (ö.415/1024) *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf*, el-Mucâşi'î (ö.479/1086) *Me'ânî'l-Hurûf*, el-Mâlekî (ö.702/1302) *Rasfu'l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi'l-Me'ânî*, el-Murâdî (ö.749/1348) *el-Cene'd-Danî 'ala Hurûfi'l-Me'ânî*, İbn Kayyım (ö.751/1350) *Me'ânî'l-Hurûf ve'l-Edevât*.
3. Tek bir edata yoğunlaşan çalışmalar: el-Kutrub'un (ö.206/821) *el-Hemz*'i, Ebu Ubeyde'nin (ö.210/825) *et-Tesniye ve'l-Cem*'i, el-Ahfeş'in *el-Lâmât*

5 Sîbeveyh, age, c. 4, s. 135.

fi'l-Kur'ân'ı, İbn Keysân'ın (ö.229/844) *el-Lâmât'ı*, İbnu'l-Enbârî'nin (ö.327/940) *el-Elifât'ı*, ez-Zeccâcî'nin *el-Lâmât'ı* gibi.

2. Klasik Kaynaklarda Edatların Ele Alınış Metodu

Âlimlerin edatları ele alma yöntemi farklılık arz etmektedir. Birkaç örnekle bu farklılıkları açıklamamız mümkündür:

1. el-Herevî *el-Uzhiyye fi 'İlmi'l-Hurûf* adlı kitabında belli bir sistemi ve açık bir metodu takip etmemiştir. Eseri metot, bağlantı kurma ve sıralama ile nitelemek mümkün değildir.⁶ Bir, iki, üç ve dört harfli edatları bir arada verip bunların arasına bazı fiil ve isimleri de sokmuştur. Bu yöntemiyle sadece harflere has olduğunu varsayan kitabının başlığına muhalefet etmiştir. Harflerin çeşitlerinden çokça bahsetmiş son olarak da الذی'den söz ederek kitabını bitirmiştir. el-Murâdî *el-Cene'd-Darî 'ala Hurûfi'l-Me'ânî* isimli eserinde harfin tanımını, [harf olarak] isimlendirilme gerekçesini, kısımlarını, amel ve anlamlarını işlemiştir. Daha sonra bu harfleri bablara ayırmıştır. Birinci bab tek harfliler, ikinci bab iki harfliler gibi. مَتَى، لَيْسَ، مَتَى ve bazı zamirleri de kitabına dâhil etmiştir.
2. Hassas metodu ve konu tertibindeki kolaylığıyla temayüz eden İbn Hişâm el-Ensârî bu grup için en uygun örnektir. Kitabına harfler, hükümleri ve isim ve zarflardan harf manasını içeren kelimelerle başlamıştır. İstifade etmenin kolay olabilmesi için harfleri alfabetik olarak sıralamıştır. İbn Hişâm edatın, harfleri kapsadığını söyleyenlerdendir. Bununla ilgili çok miktarda isim ve fiillerden örnekler verip üzerinde uzunca durmuştur. Yine o, edat hakkında varid olan söz ve düşünceleri Kur'ân, şiir vb. şahidlerle desteklemiştir.

(Klasik kaynaklarda) sadece edatların işleniş metodu farklılık arz etmektedir. Bunun yanı sıra edatların sayıları da bir müelliften diğerine değişmektedir. Her eserin karakteristik özelliği ve ortaya çıkış zamanının muhtelif olması sebebiyle edatların ayrıntılı ya da öz bir şekilde ele alınış tarzı da farklı farklı olmuştur. Edatların bazı özellikleri aşağıda sıralanan başlıklarla belirteceğim.

6 Ebu's-Su'üd Haseneyn eş-Şâzelî, *el-Edevâtü'n-Nahviyye ve Te'addudu Me'ânîha'l-Vazîfiyye Dirâse Tahlîliyye Tatbîkiyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye 1989, s. 31.

2.1. Edatların Fonksiyonu

Edatlar değişik fonksiyonlara ayrılırlar. el-Cürcânî şunu demiştir: “Sözdizimi⁷ (Nazım/النظم) kelimelerin birbirlerine bağlanmasından başka bir şey olmayıp aralarında bir anlam bağı kurulmasıdır.”⁸ Kelimenin üç türü olup bunlar isim, fiil ve harftir. Bunları birbirine bağlamanın ise bilinen yolları vardır. Ama bu yollar şu üç kısmın dışına çıkmaz:

- bir ismin diğerine bağlanması,
- bir ismin bir fiile bağlanması,
- bir harfin bir isme veya fiile bağlanması.⁹

Harfin isim ve fiile bağlanması da üç yoldan biriyle olur:

- Harfin isim ile fiili birbirine bağlaması: (Geçişli olmayan) fiilleri geçişli kılan cerr harfleri gibi.

كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ عَلَى الْوَرَقِ Kâğıda kalemle yazdım.

- Harfin, ikinci kelimeyi, ilk kelimedeki âmilin ameli kapsamına sokması.¹⁰

قَامَ أَحْمَدُ وَحَافِظٌ Ahmet ve Hafız kalktı.

- Harfin girdiği terkinin (cümle) bütününe bağlanması¹¹. Olumsuzluk, soru ve şart/ceza edatlarının başına geldikleri cümle ile irtibatı böyledir.

لَنْ يَنَالَ الْعُلَا الْكُسُوفُ Tembel yükseklere erişemez. (Olumsuzluk ilişkisi)

7 “Sözdizimi, bir cümle kurarken kullanılacak kelimeleri nahiv ilminin gerektirdiği şekilde sıralamak, nahiv kurallarına uymak ve nahiv ilminde belirlenmiş olan esasları koruyarak bunlardan hiçbirini çiğnememektir”. Bk. ‘Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, tahk.: Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire, s. 81; ‘Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz: Sözdizimi ve Anlambilim*, çev.: Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 81-82. (Çeviren)

8 el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 55. (Çeviren)

9 el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, s. 4. (Çeviren)

10 Harfin isim veya fiile bağlanmasının ikinci yolu atıftır. Atıf da ikinci öğenin i'rabında ilk öğeye yani ma'tûfa tabi olmasıdır. (Çeviren)

11 el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz*, tahk.: Muhammed et-Tancî, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabi, 2. Baskı, 1997, s. 13 vd.

هَلْ تَقُومُ اللَّيْلَ؟	Gece namazı kılıyor musun? (İstifham ilişkisi)
مَنْ يَعْمَلْ خَيْرًا يُجْزَ بِهِ	Kim bir hayır işlerse karşılığını görür. (Şart ilişkisi)

Bütün bu anlatılanlardan edatların iki özelliği ortaya çıkmaktadır. Ta'alluk (ilişki kurma/bağlama) ve ihtisâs.¹² Bu da yapı ve anlam olmak üzere iki önemli unsura dayanmaktadır.

2.2. İmlâ Şekli

Edat kendisinden sonra gelen tek harfli lafza bitişir. Örnek: هَلْ تَقُومُ اللَّيْلَ؟ Şayet edat bir harften fazla ise kendisinden sonra gelen lafza bitişmez (ayrı yazılır) ve "munfasıl edat" diye adlandırılır. Örnek: عَلَى الطَّرِيقِ، فِي الْجَامِعَةِ Ancak عَنْهُ ya da عَلَيْهِ'de edattan sonra gelen zamir tek harfli olduğundan kendisinden öncekine bitişmiştir. Bu edatları fiillerden ayıran bir özelliktir. Çünkü fiil, şu örnekte olduğu gibi tek harfli olabilir ancak yine de müstakilen yazılır: قِنْفَسَكَ الطُّنُونُ kendini zandan sakın.

2.3. Edatın Alametleri

Nahivciler edatın, isim ve fiil alametlerini, isnadı, nida harfini, haber olabilme durumunu ayrıca tâu't-te'nîs (آ - ة), tâu'l-müteharrîke (ت - ث), tâu's-ve (س - و), nûn-u te'kîd'i kabul etmeyeceğini ifade etmişlerdir. Şayet isim ve fiillere has alametlerden biri kelimedeye uygun düşmezse onun edat olduğu anlaşılır.

2.4. Mebni Olması

Edatlarda hareke ile i'rab olmadığı için mu'rab değildirler. Edatların haricinde isim-fiillerde de aynı durum söz konusudur. İster isimlerden isterse de fiillerden olsun edatlara benzeyenler mebnidir.

Nahivciler bütün edatların, kendisine nûn-u nisve ve nûn-u te'kîd'in direkt bir şekilde bitişmediği muzari fiil hariç tüm fiillerin mebni olduklarını belirlemişlerdir.

12 İhtisâs (Has olma): Edatın ya isme ya fiile ya da isim ve fiile has olması anlamındadır. Edatlar, kullanıldıkları kelime türüne göre böyle sınıflandırılmakta olup buna da "ihtisâs" denilmektedir. (Çeviren)

2.5. Sıralama (Rütbe/Dizim)

Edatların sıralamada sadâret (öne geçme) hakkı vardır. Sıralama, istenilen anlamı (zihne) yaklaştırmaya yardımcı olan bir karinedir. Edat, sıralamada zamirlerden daha köklü/öncelikli bir konuma sahiptir. Bundan dolayı sıralama olgusu üzerine çalışılması fasîh/standart Arapça'da münbit bir alan olarak görülür.¹³ Bazı edatlar cümle başında gelip cümleyi bildirmek istediği anlama sevk ederler. Böylece cümleye belli bir anlam katarak ifade üsluplarından özel bir üsluba sokarlar. Mütেকellim, cümle başında gelip cümlenin üslup tarzını belirleyen edatlarla olumlu cümleyi olumsuz veya soru ya da ikisi dışında bir cümleye çevirmeyi istediğinde bu amacı gerçekleştirmek için bu edat türlerinden birini getirir.

Matûfun başında gelen atıf harfleri ya da mecrûrun önünde gelen cerr harflerinde olduğu gibi bazı edatlar -cümlenin neresinde olduğuna bakılmaksızın- başına geldiği ifadeyle bütünleşmektedir.¹⁴

2.6. Câmîd Olması

İsim ve fiiller çekim cetveline girmeyi kabul ediyorlarsa bu onların iştikakî ilişkilerini açıklar. Edatlar bunu kabul etmez ve yerini kendinden başkasının alması mümkün değildir. Bu Arapların kalamında ve müvelledûnda¹⁵ da böyledir. Bu özellikler yalnızca edatlara hasredilemez. Zamirler ve zarflar da bu özelliklere ortaktırlar.¹⁶

2.7. Başkasına Gereksinimi

Edatlar kendileri dışında bir damîmeye¹⁷ muhtaçtırlar. Anlam ancak bu şekilde

13 Temmâm Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâha ve Mebnâha*, 'Âlemu'l-Kütub, 3. Baskı, Kahire 1998, s. 125.

14 فِي الْحَدِيثَةِ أَمْثِي cümlesini فِي الْحَدِيثَةِ أَمْثِي şeklinde ifade ettiğimizde câr-mecrûrun cümlenin neresinde olursa olsun ayrılmadığını görmekteyiz. Aynı durum atıf harfleri için de söz konusudur. (Çeviren)

15 Arap edebiyatı kaynaklarında şairler yaşadıkları dönemlere göre sınıflandırılmıştır. Bunlar kronolojik olarak sırasıyla şöyledir: 1. Câhiliyyûn, 2. Muhadramûn, 3. İslamiyyûn (Mütেকad-dimûn), 4. Müvelledûn (Muhdesûn). Bk. Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011, s. 5-6; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009, s. 13-14; Rahmi Er, "Müvelledûn", *DİA*, İstanbul 2006, c. 32, s. 227. (Çeviren)

16 Temmâm Hassân, *age*, s. 121.

17 Edat; bir anlam ifade edebilmek için "anlamını tamamlayıcı ve kendisinden sonra gelen" kelimeyle kullanılır ki buna damîme denir. Bk. Temmâm Hassân, *age*, s. 126. (Çeviren)

tamamlanır. Câr ancak mecrûrla, atıf ma'tûfla bir anlam ifade eder. Edatlar anlamlarını açıklayan bir karine olmadığı müddetçe hazfedilemezler. Örnek: عَمَّ، لِمَ

2.8. Husûs ve 'Umûm

Edat, genellikle belli bir anlam için getirilir ve nasb, cezm harfleri ve hurûfu'l-müşebbehe bi'l-fi'l gibi edatlar belli bir göreve has olduğundan amil olur ve hareke değişiminde rol oynar. Böylece edatın, anlamsal rol ve Arapça'daki i'rab olgusuyla irtibatlı fonksiyonel rol olmak üzere iki rolü olur.

2.9. Ta'lik (İlişki Kurma)

İlişki/bağ kurma edatların en önemli işlevlerindedir. Şart, istifham, atıf, ma'iyyet, cerr vb. edatların kurduğu fonksiyonel anlamlara delalet eden temel işlevlerdir.

Ta'lik bütün edatların yerine getirdiği bir fonksiyondur ki o da sözün kısımlarını birleştirmektir. Bu da ismin isme, fiilin fiile, filin isme, cümlelerin cümleye rabtı olmak üzere dört şekilde olur.

3. Edatların Yapısı

Yapı görünen şekildir. Kelimenin yapısı da kendisini oluşturan formudur. Edatların yapısı bir harften beş harfe kadar olan harf sayıdır.

Bir harfliler	الباء، الفاء، اللام، الواو
İki harfliler	عَنْ، مِنْ، فِي، هَلْ
Üç harfliler	حَيْثُ، ثُمَّ، أَيْنَ
Dört harfliler	حَتَّى، لَعَلَّ، لَكِنَّ
Beş harfliler	(لايَكُنُّ) beş harften oluşan tek edattır.

عَنْ، مِنْ، فِي، هَلْ، حَيْثُ، ثُمَّ، أَيْنَ gibi edatlar müfred (yalın) iken لَكِنَّ، لَعَلَّ، لَكِنَّ gibi diğer edatlar mürekkebe (bileşik) kelimelerdir. Ancak terkibe girdikten sonra tek kelime olurlar. Terkibe girmeden önce olduğu gibi cüzlerinden bir cüzün değil, belli bir anlam kazanırlar.

3.1. Aslî [Temel] ve Muhavvel [Dönüşmüş] Yapı¹⁸

Edatın öncelikli ifade ettiği bir anlamı vardır ve anlam harfleri ya da aslî edatlar olarak adlandırılır.¹⁹ Olumsuzluk ve soru edatlarında olduğu gibi eğer (sözde) sakıt olursa anlam değişir ancak sözün aslında bir bozulma olmaz. Muhavvel (dönüşmüş) edatlardan bazıları şunlardır:

1. مَآ، مَآ، مَآ gibi bazı edatların şart, istifham, masdariye, zarfiye ve taaccüb anlamına aktarılması.
2. Çokluk ifade eden kem-i haberiye ve soru için kullanılan kem-i istifhamiye gibi bazı müphem (kapalı) lafızların, cümleleri bağlamada kullanılması
3. أَيَّنَ، أَيَّنَ، أَيَّنَ gibi bazı zarfların cevap (ceza), şart ve istifham cümlelerini bağlamada kullanılması

3.2. Edatların Anlamları

Edatların kullanıldıkları anlamlardan en yaygın olanları aşağıda özetlenmiştir:

Emir	اللام (ل)
Nehiy	لا

18 Edatlar birden fazla anlamsal fonksiyon icra edebilirler. Ancak bu anlam ve fonksiyonlardan bir tanesi bu edatın temel/aslı anlam ve fonksiyonunu gösterirken; diğer anlam ve fonksiyonlar ise talidir. Örneğin مَآ edatının temel anlam ve fonksiyonu “zarf” olmasıdır. Ancak bu edat bu temel yapısının dışında şart anlamı da ifade edebilir. Hangi anlamda ve fonksiyonda kullanıldığını gösterecek olan şey ise, edatın kullanıldığı cümledeki gramatikal ilişkilerdir. Şart üslubunda, şartlılık anlamını ifade eden ana şart edatı -nahivcilerin tabiriyle “أَمْ حُرُوفٍ” -الْحِزَاءِ” şart edatıdır. Diğer şart edatları, şartlılık ifade etmelerinin yanı sıra temel anlam ve fonksiyonlarından tamamen sıyrılmamışlardır. Başka bir ifadeyle، لُ edatı sadece “şartlılık” yani iki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi kurma fonksiyonu icra eder; bir başka anlam ve fonksiyonda kullanılmaz. مَآ edatı, esas olarak “zamanlılık (zarfiyyet)” ifade eder; yani bu edat özünde ve temelinde fiilin zamanını göstereceğini diyorlar. Ancak bu görevinin dışına çıkarak “şartlılık” fonksiyonu da taşır. Ancak bu şartlılık salt bir şartlılık değildir; zamanlılık fonksiyonunu da muhafaza ederek şartlılığı zamanlılıkla harmanlar. Bk. Muhammed Tâhir el-Himsî, *Min Nahvi'l-Mebânî ilâ Nahvi'l-Me'âni*, Dâru Sa'duddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Dimeşk 2003 s. 357. (Çeviren)

19 Edatlar, aslî ve muhavvel (dönüşümlü) edatlar olmak üzere ikiye ayrılır. Harf-i cerler, atıf harfleri vs. aslî edatlardandır. İstifham ve şart cümlelerinin talikinde kullanılanlar، كُنْ ve benzerleri، كَ ve benzerleri gibi olanlar ise muhavvel (dönüşmüş) edatlardır. Bk. Temmâm Hassân, *age*, s. 123. (Çeviren)

İstifham	الهمزة (ا)، هلْ
Kasem	الواو، الباء، التاء، اللام
Nefy	لَمْ، مَّا، لَأَ، لَنْ، مَا، إِنَّ، لَأَنَّ
Şart	إِنَّ، إِذْمَا، لَوْ، لَوْلَا، مَّا
Te'kid	إِنَّ، أَنْ، النون، لام الابتداء، قَدْ
Atıf	الواو، الفاء، ثَمَّ، أَوْ، بَلْ، لَأَ، حَتَّى، لَكِنَّ
Nida	يا، هَيْتَا، أَيُّ، وَ، الهمزة (ا)
İstisna	إِلَّا، خِلَا، عِندَ، حَاشَا، غَيْرَ، سِوَى، لَيْسَ، لَا يَكُونُ
İstikbal	السين، سَوْفَ
Masdariye	أَنْ، أَنْ، مَا، لَوْ، كَيْ
Cevab	نَعَمْ، بَلَى، أَجَلْ، جَيْرَ
Tahdîd ve 'Arz	هَلَّا، لَوْلَا، أَلَّا، أَمَا
Başlangıç ve Tenbîh	أَلَّا، أَمَا، يَا، هَا
Tefsîr	أَنْ، أَيُّ

Buraya kadar anlatılanlardan, edatın genel dilbilgisel bir fonksiyon yüklediği ortaya çıkmaktadır. Bu fonksiyon, üslupların genel anlamını ifade etmekle açığa çıkar. Böylece edatın anlamı cümlelerin anlamı olur ve edat icra ettiği özel fonksiyonun ismiyle adlandırılır. Olumsuz cümle, soru cümlesi vs. denir. Buradan hareketle cümle istenilen amaca dönüştürülmüş kabul edilir.

3.3. Yapısal Çokanlamlılık²⁰

Edatların çoğu yapı itibarıyla aynı olmasına rağmen birçok anlam ifade etmektedirler. Örneğin مَنْ edatı soru ismi, ism-i mevsûl ve şart ismi olarak kullanılır.

مَنْ جَاءَ؟	Kim geldi?
حَضَرَ مَنْ تُحِبُّ	Sevdiğin geldi.

20 Yapısal çokanlamlılık diye çevirdiğimiz "el-binyetü'l-vâhîde ve'l-ma'na'l-mute'addid" ifadesini Temmâm Hassân "te'addudu'l-ma'ne'l-vazîfi li'l-mebna'l-vâhid" şeklinde kullanmaktadır. Bk. Temmâm Hassân, *age*, s. 163-166. (Çeviren)

مِنْ يَجْتَهِدُ يَنْجَحُ

Çalışan başarır.

مَا edatı da nefy (olumsuzluk), soru ismi, ism-i mevsûl, ta'accubiye ve masdariye olarak kullanılır.

مَا ضَاعَ حَقٌّ وَرَأَى هُوَ طَالِبٌ

İsteyeni olan bir hak zayı olmaz.

مَا هِيَ؟

O nedir?

إِفْرَأْ مَا يَنْفَعُكَ

Sana faydalı olanı oku!

مَا أَجْمَلَ الرَّبِيعُ!

Bahar ne kadar da güzel!

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

"Bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti." (Meryem, 19/31)

Tek bir yapı farklı farklı işlevler icra eder, sarf ve nahve ait veriler arasında ilişkilerin karışmasına sebep olur. Onların arasını Arap Dili üslupları açısından ince bir anlayış ile netleştirmek (ayırarak) gerekir. Anlamı, bağlam içerisindeki lafzî ve anlamsal karineler gerçekleştirir ve bu da gerçekleştiğinde anlam açık bir şekilde ortaya çıkar.

4. Bağlam (Siyâk)

Bağlam nazariyecileri dilin toplumsal fonksiyonunu ve anlamın farklı bağlamlar içerisinde ancak dilsel birimler yoluyla ortaya çıkacağını savunmaktadır.²¹ Bu, kelimenin farklı delaletlerinin olmadığı fikrinden kaynaklanan önemli bir ilkedir. Mümkün olan bütün anlamsal yorumlar arasından belli bir anlamsal yorumla sınırlamak ancak bağlamla yapılabilir. Bundan dolayı bağlam, lafız ve terkibleri ve bütün metni kapsamalıdır. Ayrıca kelimeye bağlanan bütün lügavî ve toplumsal durumla ilgili dil dışı²² ilişkileri de kapsamaya uygun olur. 'Abdulkâhir el-Cürcânî bu alanda üstün bir yere sahiptir. Ona göre "Nahiv kurallarının gerektirdiği anlamlar göz ardı edilerek cümlede geçen kelimelerin anlamlarının teker teker düşünülmesi tasavvur edilemez."²³ Aynı hususu başka bir yerde "sözlük maddesi olan lafızlar, kendi anlamları bilinsin diye değil,

21 Ahmed Muhtâr 'Umer, *İlmu'd-Delâle*, Mektebetu'l-'Arûbe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Libya, s. 68.

22 Bağlam dil içi ve dil dışı bağlam şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Bk. Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, s. 31. (Çeviren)

23 el-Cürcânî, *age*, s. 303. Ayrıca bk. Güman, *Sözdizimi ve Anlambilim*, s. 344. (Çeviren)

birbirine eklenerek aralarındaki anlam ilişkileri bilinsin diye konmuştur.”²⁴ diyerek izah etmektedir.

Edat cümle ve metin içerisinde çok fonksiyonludur ve kendisine yakın olan kelimeleri etkiler. Edatın anlamı cümlede dilsel bağlam içerisindeki karinelerle sınırlanır. Bazı edatların iki rolü vardır: Harekeyi ya da sükûnu celbeden işlevsel rol ve tüm edatların katıldığı anlamsal (delalî) rol ki bunlar cümlenin üslûbunun anahtarı veya karinesidir.

Kaynakça

- Abdulkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, tahk.: Muhammed et-Tancî, Dâru'l-Kitabî'l-'Arabî, 2. Baskı, 1997.
- *Delâilu'l-İ'câz*, tahk.: Mahmûd Muhammed Şâkir, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire.
- *Delâilu'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim*, çev.: Osman Güman, Litera Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Ahmed Muhtâr 'Umer, *'İlmu'd-Delâle*, Mektebetu'l-'Arûbe li'n-Neşr ve't-Tevzî', Libya.
- Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007.
- Ebu's-Su'ûd Haseneyn eş-Şâzelî, *el-Edevâtü'n-Nahviyye ve Te'addudu Me'ânîha'l-Vazîfiyye Dirâse Tahliliyye Tatbikiyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye 1989.
- Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2009.
- Muhammed Tâhir el-Himsî, *Min Nahvi'l-Mebânî ilâ Nahvi'l-Me'ânî*, Dâru Sa'duddîn li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', İmeşk 2003.
- Muhammed Semîr Necîb el-Lubedî, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nahviyye ve's-Sarfiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Dâru's-Sekâfe, Cezayir.
- Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2011.
- Rahmi Er, "Müvelledûn", *DİA*, İstanbul 2006.
- Sabrî el-Mütevellî, *Fî 'İlmi'n-Nahvi'l-'Arabî Ru'ye Cedîde ve 'Arz Nakdî*, Dâru Garîb, Kahire 2001.
- Sîbeveyh, *el-Kitâb*, tahk.: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'r-Rufâ'î, Kahire.
- Temmâm Hassân, *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâha ve Mebnâha*, 'Âlemu'l-Kütub, 3. Baskı, Kahire 1998.

24 el-Cürcânî, *age*, s. 391. Ayrıca bk. Güman, *Sözdizimi ve Anlambilim*, s. 447. (Çeviren)